

SPECIALIŲ ŽINIŲ PANAUDOJIMAS TARDYTOJO DARBE

Dr. Ryšardas Burda

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedra, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 26
Elektroninis paštas krk@ltu.lt

Stanislovas Liutkevičius

Tardymo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Šermukšnių g. 3, 2000 Vilnius
Telefonas 71 74 46
Elektroninis paštas td_stanislovas@vrm.lt

Pateikta 2000 m. spalio 19 d.

Parengta spausdinti 2000 m. lapkričio 8 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto dekanas dr. P. Ancelis ir šio Universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros prof. habil. dr. S. Kuklianskis

S a n t r a u k a

Šiame straipsnyje mes nagrinėjame kai kurias aktualias tardytojų ir kitų tyrėjų, tiriančių ekonominius nusikaltimus, kvalifikacijos problemas. Viena iš pagrindinių darbuotojų kvalifikacijos problemų yra specialios žinios bei jų panaudojimas tiriant ekonominius nusikaltimus.

Sunku pervertinti specialių ekonomikos žinių svarbą tiriant ekonominius nusikaltimus. Minėtos specialios žinios gali būti realizuotos įvairiais būdais: atliekant patikrinimą, reviziją, ekonominę ekspertizę.

Straipsnyje keliamas ir kitas opus tyrėjams klausimas – ar turėtų tyrėjas, tiriantis ekonominius nusikaltimus, turėti specialių ekonomikos žinių, kiek ir kokių?

Autoriai mano, kad tyrėjas, tiriantis ekonominius nusikaltimus, turi turėti specialių ekonomikos žinių.

Straipsnyje pateiktos diagramos ir lentelės rodo Tardymo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos tardytojų išsilavinimo, darbo stažo, kitus svarbius, su ekonominių nusikaltimų tyrimu susijusius darbo rodiklius.

Specialių žinių poreikis tiriant įvairių rūšių nusikaltimus nuolat didėja. Tai rodo didėjantis įvairių ekspertinių įstaigų ekspertizių skaičius. Teismo ekspertizės centre atliekamų ekspertizių skaičius nuo 1992 m. padidėjo tris kartus. Ne paslaptis, kad Revizijų departamento prie Finansų ministerijos Teismo ekspertizės centro Ekonominių ekspertizių skyriuje eilės revizijoms ir ekspertizėms atlikti susidarė visiems metams. Atrodo, specialių žinių poreikis neturėtų mažėti.

Pagrindiniai specialių žinių „vartotojai“ tiriant nusikaltimus yra tyrimo institucijos ir teismai. Sunku įsivaizduoti šiuolaikinę baudžiamąją bylą, kurioje nebūtų taikomos įvairių sričių specialios žinios. Tardymo departamento tardytojai plačiai naudojami įvairių mokslo sričių laimėjimais. Tai verčia daryti ne tik nuolat kylanti nusikaltėlių „kvalifikacija“, bet ir vis aktyvesnis gynėjų dalyvavimas atliekant parengtinį tardymą. Pastarųjų dėka dažnai sumenkinami idealieji įrodymai (t.y. liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų ir kaltinamųjų parodymai, gauti per apklausą, parodymų patikrinimą ir pan.). Tačiau daugelis mokslininkų (S. Kuklianskis, E. Palskys, J. Rinkevičius ir kt.) savo darbuose pažymėdavo ne tik idealiųjų, bet ir materialių nusikaltimų įrodymų svarbą.

„Specialiosios žinios – tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos žinios, įgytos išsilavinimo, specialaus studijavimo arba profesinės veiklos dėka, naudojamos įrodomajai arba kitai informacijai, būtinaai nusikaltimui iširti, gauti [1, p. 30].

Pritardami šiai mokslinei nuostatai, pažymėsime, kad ji skirta specialių žinių taikymo subjekto žinių pobūdžiui paaiškinti. Tačiau ne mažiau svarbus yra tyrėjo, mūsų atveju – tardytojo, žinių lygis. Tuo labiau, kad kriminalistikos žinios priskiriamos prie specialiųjų. Tardymo padaliniuose specialių žinių taikymo problemas santykinai galima suskirstyti į dvi grupes:

1. Tardytojo išsilavinimo, patirties ir kompetencijos problemos.
2. Specialiųjų žinių taikymo įrodinėjimo procese problemos.

Ar remiasi tardytojas specialiomis žiniomis, dažniausiai priklauso nuo jo išsilavinimo ir darbo patirties. Didelė tardymo padalinių kadru kaita, nemažas teisinio išsilavinimo neturinčių darbuotojų skaičius turėtų kelti pagrįstą susirūpinimą ne tik Vidaus reikalų ministerijos vadovybei. Pateiksime keletą rodiklių [2].

1 lentelė. Tardytojų išsimokslinimas ir darbo stažas

Tardytojai	1998	Proc.	1999	Proc.
Iš viso	662		674	
Išsilavinimas:				
Aukštasis	493	74,5	501	74,7
– teisinis	353	53,3	363	54,3
– neteisinis	140	21,2	138	20,5
Aukštesnysis	150	22,6	125	18,5
– teisinis	100	15,1	82	12,2
– neteisinis	50	7,5	43	6,4
Vidurinis arba nebaigtas aukštasis	19	2,8	6	0,89
Tardytojo stažas				
Iki 1 metų	137	20,7	112	16,6
Nuo 1 iki 3 metų	147	22,2	184	27,3
Nuo 3 iki 5 metų	153	23,2	150	22,2
Nuo 5 iki 10 metų	109	16,5	126	18,7
Nuo 10 iki 15 metų	37	5,5	25	3,7
Daugiau kaip 15 metų	79	11,9	77	11,4

Taigi, apibendrinę pateiktus duomenis, galime nesunkiai nustatyti, kad 1998 m. 31,6 proc. tardytojų neturėjo teisinio išsilavinimo ir 42,9 proc. tardytojų turi tik iki trejų metų darbo stažą. Tai, be abejo, turi įtakos darbo kokybei. Tikriausiai dėl to ekspertams pateikiami kaltės formos nustatymo, įrodymų įvertinimo, kiti teisiniai klausimai [3, p. 4–10]. Nors per 1999 m. padėtis pagerėjo, keturių šių metų mėnesių kadru kaita nedžiugina. Per 4 mėnesius iš Tardymo departamento išėjo 36, perėjo į kitas Vidaus reikalų ministerijos tarnybas 11 pareigūnų, turinčių teisinį išsilavinimą (iš viso 47), o iš 37 naujai priimtų žmonių 16 neturi teisinio išsilavinimo – jie yra pedagogai, inžinieriai, žemės ūkio ir netgi choreografijos specialistai. Tai mums kelia didelį nerimą. Tačiau ar galima teigti, kad tai neigiamas reiškinys. Pasitaiko atvejų, kai neturintys teisinio išsilavinimo tardytojai dirba geriau už teisininkus.

Su šiuo klausimu susijusi ir kita problema. Ar būtina tardytojui turėti kitų specialių žinių, išskyrus kriminalistikos? Jeigu reikia, tai kokių? Ar reikia tardytojui, tiriančiam nužudymus ar tyčinius kūno sužalojimus, turėti teismo medicinos, tiriančiam ekonominius nusikaltimus – ekonomikos, tiriančiam kyšininkavimus – vadybos, tiriančiam eismo nelaimės – automobilių šaltkalvio ar kelių eismo žinių ir kt. Suprantama, kad tardytojas negali imtis specialisto ar eksperto vaidmens. Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 84² ir 85 straipsniai numato vieno ir kito dalyvavimo sąlygas atliekant parengtinį tyrimą. Tačiau remdamiesi savo

praktine patirtimi, galime drąsiai teigti, kad teisinės išvados baudžiamojoje byloje (kaltės formos nustatymas, veikos kvalifikavimas, kaltinimo formulavimas, įrodymų įvertinimas ir pan.) labiausiai priklauso nuo turimų technikos, mokslo, ekonomikos ir kitų specialių žinių. Kita vertus, tardytojas nuolat naudojasi kriminalistikos taktikos ir metodikos žiniomis, kurias dažnai sudaro ne vien baudžiamosios, baudžiamojo proceso ir kitų teisių žinios, bet ir logikos, pedagogikos, psichologijos, mokslinio darbo organizavimo (vadybos) žinios. Ar šios žinios priskirtinos prie specialiųjų?

Kita labai svarbi problema – specialiųjų žinių taikymas atliekant tokius tardymo veiksmus, kaip pavyzdžių lyginamajam tyrimui ėmimas, medžiagos įvairioms ekspertizėms rengimas.

BPK 206 straipsnis numato tardytojo teisę paimti iš įtariamojo ar kaltinamojo rašysenos ar kitokių pavyzdžių, reikalingų lyginamajam tyrimui. Tačiau tardytojai, norėdami tai padaryti, dažnai susiduria su sunkumais. Ypač tuo atveju, kai lyginamajam tyrimui būtina paimti asmens rašysenos, parašo ar balso pavyzdžių. Specialistų rekomendacijose rašoma, kad „įtariamųjų rašysenos pavyzdžiai būtinai pateikiami tekstų (parašų) pavidalu, parašytų per minimalų laiko skirtumą, atitinkančių tiriamo dokumento turinį, tikslą, kalbą, rašymo tempą, rašiklį“ [4, p. 22]. Įtariamajam arba kaltinamajam atsisakius duoti pavyzdžių, BPK 206 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad būtina surašyti nutarimą, kuris „privalomas tiems asmenims, dėl kurių jis priimtas“, tačiau būdų priversti asmenį rašyti ar kalbėti šiuo metu nėra. Atvirkščiai, įvairios pastangos gauti tų pavyzdžių sukelia didelį gynėjų pasipriešinimą ir kaltinimus, kad varžomos piliečio laisvės. Kur kas lengviau paimti piršto atspaudus, plaukų, kitų lyginamajam tyrimui būtinų pėdsakų pavyzdžių. Bet ar tai truks ilgai, tai dar vienas klausimas. Prie šių procesinių, taktinių ir organizacinių klausimų prisideda techninio pobūdžio problema. Tardymo padaliniai neturi ekspertinių įstaigų nurodomos technikos balso pavyzdžiams lyginamajam tyrimui paimti. Dažnai ekspertinės įstaigos pateikia rekomendacijas, kurias būtų galima apibūdinti kaip „šiltnamines“ [5, p. 6]. Kartais kyla retorinis klausimas, kodėl DNR ekspertizei norint pateikti išvadą nereikia 5 litrų kraujo?! Kad šie trūkumai būtų pašalinti, tardytojai, specialistai, ekspertai turėtų glaudžiau bendradarbiauti. Tačiau tardymo padaliniai nėra visagaliai. Beveik nėra baudžiamųjų bylų, kuriose paskirta kokia nors ekspertizė būtų baigta per įstatymo nustatytą 2 mėnesių terminą. Tiesiog katastrofiška padėtis susidarė tiriant ekonomines bylas, kurių dauguma buvo iškeltos dar 1994–1995 metais. Jose iki šiol nebaigtos revizijos. Antai LAIB byloje per 1996–1998 m. revizoriai atliko 13 revizijų ir pateikė tiek pat tarpinių aktų, buvo skirta papildoma revizija, bet ir ją atlikus nebuvo atsakyta į pagrindinius klausimus, todėl 1999 m. kovo 5 d. buvo paskirta ekonominė ekspertizė, bet ji dar nepradėta. Peršasi išvada, kad Lietuvos ekspertinės įstaigos nesugeba patenkinti augančių tyrimo institucijų poreikių. Ypač tai jaučiama šalies rajonuose ir didžiausiuose miestuose. Teismo ekspertizės padaliniai Klaipėdoje ir Šiauliuose nevisavertiški, dėl nepakankamos materialinės bazės ir specialistų kompetencijos sugebantys atlikti tik kelių rūšių ekspertizes. Susidarius tokiai padėčiai nesuprantama naujo Baudžiamojo proceso kodekso projekto rengėjų vizija dėl specialiųjų žinių formų panaudojimo ikiteisminio tyrimo stadijoje. Siūlymas apsiriboti tik specialisto išvada iš tikrųjų reikštų visišką tyrimo institucijų nusikaltimų tyrimo paralyžių, kadangi policijos komisariatuose dirba tik vienas specialistas, turintis leidimus atlikti įvykio vietos apžiūras ir kai kuriais atvejais daktiloskopines ekspertizes. Centriniai Policijos departamento kriminalistinių ekspertizių padaliniai, tikriausiai, nesugebės patenkinti specialiųjų žinių poreikio.

Deja, baudžiamosios bylos peripetijos parengus kaltinamąją išvadą nesibaigia. Teismai tik dėl jiems žinomų priežasčių pripažįsta niekinėmis specialisto išvadas, siunčia papildyti tyrimą ir reikalauja skirti ekspertizę. Antai Kauno m. per 1994–1995 m. iš 10 ekonominių baudžiamųjų bylų, kurių kiekviena buvo 30–50 tomų apimties, 8 buvo grąžintos papildyti tyrimą dėl to, kad nebuvo paskirtos ir atliktos ekonominės ekspertizės, nepripažinus patikrinimo aktų kaip specialisto išvados. Dažnai teismai tose bylose, kuriose pakanka iškviešti specialistą į teismą apklausti, paaiškini vieną ar kitą teismui neaiškų klausimą, skiria brangiai valstybei kainuojančias ekspertizes.

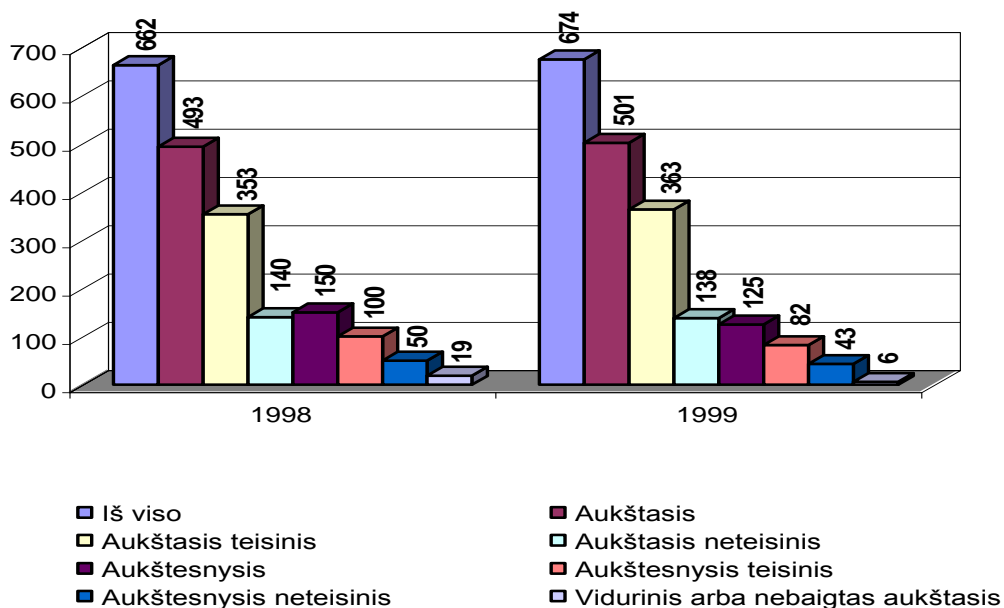
Išvados

Mūsų pozicija būtų kritikuotina, jeigu tik keltume problemas. Bet mes ir siūlome, kaip jas reikėtų spręsti, t.y. reikėtų:

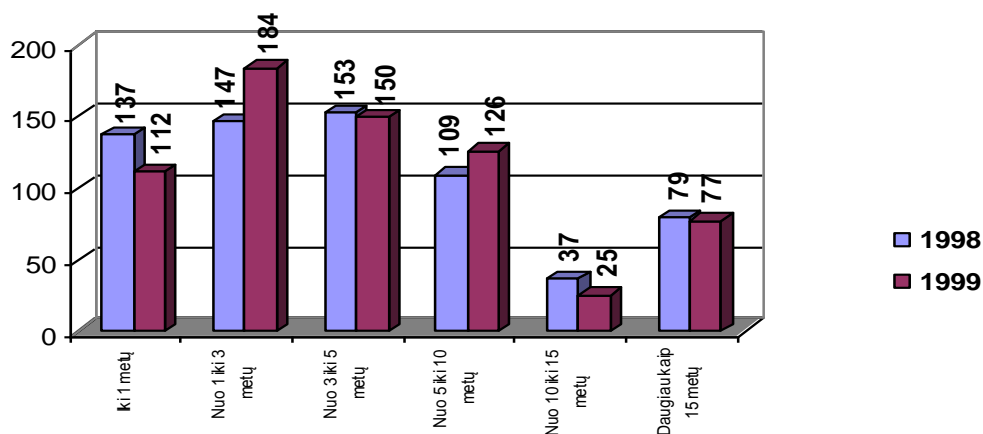
1. Nuolat kelti tardytojų kvalifikaciją, seminaruose ir konferencijose aiškinti probleminius ekspertizių skyrimo ir specialių žinių taikymo praktikos klausimus.
2. Sudaryti sąlygas plačiau taikyti specialistų galimybes rengiant ekspertizei medžiagą; konsultuoti specialistus, sudaryti sąlygas jiems dalyvauti tardymo veiksmuose, kuriuos atliekant gaunama ekspertizei reikalinga tyrimo medžiaga.
3. Rengti tyrimo metodikas, leidžiančias daryti išvadas remiantis minimalia ekspertizės medžiaga.

Tai tik keletas problemų, kurios gali būti išspręstos tik bendromis jėgomis.

1 grafikas. Tardytojų išsilavinimas

2 grafikas. Tardytojų darbo stažas

2 lentelė. Kai kurių ekonominių baudžiamųjų bylų tyrimo duomenys

	Baudžiamosios bylos	Išskirtos bylos	Revizijos	Ekspertizės
1.	KB „Litimpeks“ ir „Aurabankas“	28	32	1997 m. skirta ekonominė
2.	KB „Litimpeks“	129	17	–
3.	LVŽVĮ „Jūra“	15 (22 asmenys patraukti atsakomybėn)	15	–
4.	UAB „Svetur“	–	23 tarpiniai aktai, iš kurių 11 grąžinta papildyti	–
5.	LAIB	76	13	1999 m. skirta ekonominė

□ □ □

LITERATŪRA

1. **Juškevičiūtė J.** Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos: daktaro disertacija. – V., 1998.
2. **Tardymo** departamento prie VRM personalo skyriaus 1998–1999 m. duomenys.
3. **Rinkevičius J.** Ar visada ekspertizės skiriamos pagrįstai? // Teismo ekspertizės klausimai. Informacinis leidinys. – V., 1999.
4. **Ekspertizės** ir tyrimai, atliekami VRM kriminalistinių ekspertizių valdyboje: metodinės rekomendacijos. – V., 1994.
5. Kaip pavyzdį galima būtų nurodyti garso įrašo rekomendaciją. Žr.: Fonoskopinės teismo ekspertizės skyrimas ir medžiagos jai daryti rengimas: metodinės rekomendacijos. – V., 1994.

□ □ □

Use of special Knowledge in Work of the Inspector

Dr. R. Burda

Law University of Lithuania

S. Liutkevičius

Investigation department The Ministry of Internal Affairs (MIA) of Lithuania

SUMMARY

In given article the problems of qualifications connected to questions, of the inspectors of Investigation department MIA of Lithuania are considered. Problem of special knowledge in investigation of economic crimes is mentioned as well.

Special economic knowledge is important in investigation of economic crimes. It can be realized by various remedial ways: by check, auditing, economic examination. However, in the article another one important question is considered – whether the inspector or any other person investigating owes an economic crime has special economic knowledge.

The author comes to a conclusion that of the given category the inspectors, besides presence of legal education, should be guided in economic special knowledge. Probably in the future there should be a requirement to have two higher education – legal and economic.

In the article there are diagrams and tables reflecting a situation in Investigation department at MIA of Lithuania.

